

name was verwijderd en in Nederland zijn politieke activiteiten voortzette. Hij gaf daarbij richting aan het Surinaamse nationalisme dat, met de tweede wereldoorlog en de Indonesische revolutie als katalysatoren, na 1945 opkwam. Onder de Antillianen in Nederland namen die uit Curaçao de meerderheid in. Van georganiseerde samenwerking met Surinamers was evenwel geen sprake.

Door het formaat en de vele illustraties zijn beide banden prettige lees- en bladerboeken geworden. Elk van de vier schrijvers heeft voor een eigen aanpak gekozen. De bijdragen van Van Dijk en Oostindië zijn meer analytisch, die van Poeze meer documentalistisch van aard en die van Maduro meer 'van binnenuit' geschreven. Terwijl Poeze ons veel informatie uit de persbronnen geeft, blijft dat bij Oostindië een vrome wens. Omgekeerd schrijft Oostindië wel over beeldvorming (hoe zagen de allochtonen de Nederlanders), Poeze daarentegen niet. Bruikbare tabellen trof ik in het tweede deel wel aan in tegenstelling tot in het eerste deel.

Na lezing van beide delen, blijven naast verschillen in opzet en inhoud, een aantal interessante dwarsverbindingen over, die in de inleiding op beide delen als zodanig niet genoemd maar wel het vermelden waard zijn. Op persoonlijk vlak zijn er overeenkomsten te ontdekken tussen strijdbare communisten als Semaoen en Anton de Kom, die in linkse kring in Nederland nogal gevierd waren. Daartegenover stonden tragische figuren als Cola Debrot en Noto Soeroto, die tevergeefs in hun persoonlijk en maatschappelijk leven streefden naar een synthese tussen Oost en West.

Zowel de Indonesiërs als de Surinamers en Antillianen kwamen merendeels voor onderwijs naar Nederland. Voor vrijwel allen betekende dit onderwijs een persoonlijke emancipatie doch impliceerde tegelijk een stellingname tegenover de koloniale overheerser. De Indonesiërs gingen daarin voor en met een verdergaand resultaat. Hierbij moet bedacht worden dat zij uit een veel grootschaliger samenleving afkomstig waren, die bovendien psychologisch veel minder op Nederland was georiënteerd dan met de bevolking van de West het geval was. Voor bijna geen der Indonesiërs was het volgen van onderwijs in Nederland een eerste stap tot definitieve vestiging. Bij Surinamers lag dit anders en dit maakte integratie in de Nederlandse cultuur welhaast onvermijdelijk. Wellicht vormt dit een deel van de verklaring waarom de staatkundige ontwikkeling in de Oost en de West na de tweede wereldoorlog zo verschillend is verlopen.

Indonesiërs, Surinamers en Antillianen in Nederland waren vrijwel nimmer één. Naast verschillen in sociale achtergrond en politieke visie speelden etnische verschillen een grote rol. De vooraanstaande plaats van het Javaanse cultuurelement vond geen parallel aan Surinaamse zijde. Men koos daar voor de opwaardering van het Sranan als nationale omgangstaal, terwijl de Roepi in 1938 nog cursussen Indonesisch moest organiseren aangezien men de eenheidstaal niet kende. Ook in dit opzicht maakt het honderdste deel van de Verhandelingen duidelijk dat de kiem van latere ontwikkelingen reeds tijdens de koloniale periode onder de Oost- en Westindische intellectuelen in Nederland aanwezig was. Het maakt beide boeken dan ook zonder meer lezenswaard.

V. J. H. Houben

J. Driessen, M. Jansen, W. Roobol, ed., *Rusland in Nederlandse ogen. Een bundel opstellen* (Amsterdam: G. A. van Oorschot, 1986, 360 blz., f45,-, ISBN 90 282 0598 5).

Bij zijn afscheid in mei 1986 als hoogleraar Ruslandkunde en Russische geschiedenis en di-

recteur van het Oost-Europa Instituut te Amsterdam kreeg J. W. Bezemer een bundel opstellen aangeboden over het Nederlandse Ruslandbeeld door de eeuwen heen. Het boek, dat als *liber amicorum* samengesteld en geschreven werd door een aantal collegae en oud-leerlingen van Bezemer, bevat zestien verschillende bijdragen en een uitstekende bibliografie van Nederlandse boeken en brochures die in de periode 1945 tot 1985 over de Sovjetunie in ons land zijn verschenen.

De bundel opent met een serie op zichzelf staande portretten van avontuurlijke Nederlandse Ruslandreizigers, waarin wordt geschetst wat deze voorvaderen naar Rusland dreef en wat zij daar zoal meemaakten en van het land vonden. Het onderwerp van de Nederlandse beeldvorming van Rusland waarover de auteurs van dit boek zich hebben gebogen, is waarschijnlijk niet toevallig gekozen. Ruim dertig jaar geleden, in 1956, promoveerde Bezemer zelf op een onderzoek over de Russische revolutie in Westerse ogen. Wellicht met de oplevende belangstelling voor cultuurgeschiedenis, is ook de bestudering van beeldvorming en beeldvormingsprocessen de laatste jaren weer volop in de aandacht komen te staan. Wie zich echter met dit terrein van historisch onderzoek bezighoudt, zal al spoedig merken dat hij zich, zo niet op glad ijs begeeft, dan toch wel een vrij lastig onderwerp gekozen heeft, indien het onderzoek de pretentie heeft te willen uitstijgen boven het niveau van anekdotische geschiedschrijving, hoe aardig of gedegen die ook vaak kan zijn.

Het is in wetenschappelijke kring vaak de gewoonte dat auteurs hun voorwoord gebruiken om eventuele kritiek van vakgenoten de wind uit de zeilen te nemen door zelf alvast te vermelden wat niet bestudeerd en in het boek te lezen is. Zo ook de samenstellers van *Rusland in Nederlandse ogen*; zij pretenderen namelijk niet een volledige en geheel samenhangende analyse te geven van het Nederlandse Ruslandbeeld. Daartoe leent een dergelijke afscheidsbundel zich misschien ook niet. Maar in hun woord vooraf laten zij zich bovendien sceptisch uit over de mogelijkheid van zoiets. In het eerste essay van B. Naarden over 'Nederlanders en het Europese Ruslandbeeld voor 1917', dat tevens een nuttig kader biedt voor de serie opstellen in het eerste gedeelte van het boek, leest men een soortgelijke relativiserende opmerking: '... indien men een studie zou maken van al het beschikbare materiaal, dan zou men daaruit nog niet kunnen destilleren wat de Nederlanders in deze periode over Rusland hebben gedacht. Het Nederlandse Ruslandbeeld blijft iets vaags en abstracts' (31).

Daarmee stuiten we op een van de voornaamste beperkingen en tegelijkertijd een belangrijk probleem bij het historisch onderzoek over beeldvorming, namelijk de vraag in hoeverre we tot betrouwbare en zinvolle uitspraken en verklaringen kunnen komen wanneer het gaat om hele grote groepen mensen of hele lange perioden die het onderwerp van studie naar opinies en (voor)oordelen over andere volken vormen. Het mag hier als bekend verondersteld worden dat over deze vraag nog steeds de nodige verdeeldheid bestaat tussen sociale wetenschappers en historici. Echter los gezien van dit, in wezen, methodologische dilemma, kan de bestudering van een aantal uiteenlopende visies die bij diverse groepen of afzonderlijke personen leven, nuttig en verhelderend zijn.

De ideeën en voorstellingen die men zich van een ander onbekend land vormt, geven vaak niet zozeer betrouwbare en juiste informatie over dat land of het volk dat daar woont. Zij zeggen eigenlijk meer over de mensen die zulke denkbeelden uitdragen en deze soms ook door eigen waarneming ter plekke bevestigd zien. Aan de Ruslandbeelden liggen zeer oude en hardnekkige cliché's ten grondslag. Gevoelens van angst, minachting en wantrouwen aan de ene kant voeren daarin soms de boventoon. Maar ook zijn er door alle tijden heen gevoelens van grote bewondering en diep ontzag voor dit uitgestrekte 'barbaarse' Euraziatische

rijk gekoesterd. Het heeft vaak niet zoveel zin om alleen na te gaan in hoeverre deze Ruslandbeelden nu eigenlijk kloppen met de werkelijkheid dan wel deze zeer vertekend weergeven. Belangrijker is zich te realiseren dat zulke beelden dikwijls als karikaturen, vooroordelen of (halve) waarheden een taai en eigen bestaan leiden. In dit opzicht is de bundel *Rusland in Nederlandse ogen*, in al zijn verscheidenheid van behandelde onderwerpen en anekdotische aanpak zonder meer illustratief voor onze opvattingen ten aanzien van Rusland.

Uit het inleidende verhaal van Naarden blijkt dat het Nederlandse Ruslandbeeld niet los staat van de bredere Europese traditie van omgang met vreemde niet-Westerse volken en de opvattingen uit de klassieke oudheid over de niet-Europese wereld. In de zeventiende en achttiende eeuw lagen de contacten tussen Nederland en Rusland voornamelijk op het terrein van de handel en de diplomatieke betrekkingen. Deze vroege en vaak zeer moeizame contacten met het tsarenrijk laten een treffende overeenkomst zien met de huidige omgang en onderhandelingsperikelen tussen sovjetvertegenwoordigers en buitenlanders. In 1615 stuurde de Staten-Generaal een diplomatieke *troika* onder leiding van Reinoud van Brederode naar Rusland om te bemiddelen bij de vredesonderhandelingen tussen Zweden en Rusland. De missie van dit eerste Nederlandse gezantschap naar Rusland mislukte volledig en niet in de laatste plaats vanwege de onbuigzame en wantrouwende houding van de Russen die de onderhandelingen keer op keer dreigden stuk te laten lopen. Driessen heeft in haar opstel een zeer levendige en kleurrijke beschrijving gegeven van de slepende bemiddelingspogingen, de koude, ontberingen en andere ellende die het Nederlandse drietal tijdens hun verblijf in het barre Russische Noorden meemaakte.

Uit de verhalen van Nederlandse diplomaten en zakenlui die Rusland in deze periode bezochten wordt duidelijk dat xenofobie niet een eigenschap is die alleen de huidige sovjetvertegenwoordigers in onze ogen kenmerkt. Reizende ambassades konden aan de grens worden opgewacht en werden dan onder toezicht langs een van te voren vastgestelde route naar de hoofdstad geleid en in aparte huizen daar ondergebracht, om maar zo min mogelijk van het land en zijn inwoners te zien te krijgen, schrijft Dittrich in zijn opstel. Ook in de 'Moscovische Reyse' die de Amsterdamse patriciër, regent en geleerde Nicolaas Witsen in 1664-1665 ondernam en die in een ander opstel wordt beschreven, zijn zulke reiservaringen te lezen.

Een van de aardigste bijdragen aan de bundel is het verhaal van J. van het Reve-Israël over de 'verlichte' achttiende-eeuwse Ruslandreiziger, Pieter van Woensel (1747-1808). Deze ondernemende Hollandse arts besloot naar Rusland te gaan om 'werk en fortuin' te zoeken. Daar schijnt hij redelijk goed in geslaagd te zijn. Aan hem hebben we een aantal interessante beschrijvingen te danken over onder meer de Russische gezondheidszorg in die dagen, het onderwijs, het hofleven en de economische toestand.

In de bijdragen over de Russische nihilisten en de politieke gevangenen worden vervolgens enkele Nederlanders aan het woord gelaten over de revolutionaire ontwikkelingen in Rusland aan het eind van de negentiende en begin twintigste eeuw. De opkomst van de Russische revolutionaire beweging, de moordaanslag op de tsaar in 1881 en de toenemende sociale en politieke onrust in de steden, hielden ook de blik in ons land aandachtig op de tsaristische autocratie gevestigd. Steeds meer pennen kwamen in beweging. Het essay over Jacob Israël de Haan en zijn inspanningen voor de Russische politieke gevangenen is hier een mooi voorbeeld van. Opvallend was dat in Nederland over het algemeen noch bij links noch bij rechts werkelijke grote bezorgdheid of angst bestond voor het overslaan van de revolutionaire vonk naar de rest van Europa of Nederland.

De opvattingen van Nederlanders over de Russische situatie na de oktoberrevolutie van 1917 worden in het boek niet in een breder kader geplaatst. De ontwikkelingen in de Europese visie op de eerste communistische staat ter wereld blijven onbesproken. Dat is jammer want hierdoor vertonen de verschillende bijdragen over het eigentijdse Nederlandse Ruslandbeeld weinig samenhang.

Het boek bevat tenslotte een aantal uiterst kritische opstellen over Johan Huijts (oud-redacteur van het *NRC* en stalinist), de bekende historicus en 'fellow-traveller' Jan Romein, de Nederlandse pers in de jaren vijftig en zestig en de denkbeelden van het IKV over de Sovjetunie en de wapenbeheersingsproblematiek in Oost en West. De auteurs van deze hoofdstukken zijn tamelijk eensluidend in hun oordeel dat wij in Nederland, eigenlijk tot voor kort weinig van Rusland afwisten en ook nauwelijks belangstelling hadden voor de ontwikkelingen binnen de sovjetmaatschappij. Een dergelijke conclusie is even juist als gemakkelijk. Een feit blijft dat het elders in Europa destijds niet veel beter met de kennis over Rusland gesteld was en dat ook daar door vooraanstaande intellectuelen even onbeduidende en bizarre standpunten werden ingenomen als in Nederland. Het zou interessanter zijn geweest indien de auteurs meer getracht hadden om de door hen behandelde Nederlandse opinies uit het verleden te verklaren in plaats van alleen te bekritisieren. Bovendien overtuigen de commentaren van de hedendaagse 'Kremlin-watchers' die de laatste tijd in de media te beluisteren vallen over de nieuwe 'era-Gorbatsjov' niet dat wij nu zoveel beter weten wat er in de Sovjetunie precies gaande is. 'Wishful-thinking' over ingrijpende hervormingen en onveranderlijk pessimisme wisselen elkaar op dat punt zo frequent af, dat dit toch wel te denken geeft.

Samenvattend is deze bundel over het Ruslandbeeld in Nederland toch alleszins de moeite waard. Er is in ons land nog betrekkelijk weinig onderzoek naar dit onderwerp verricht en het boek vult daarin een leemte. Het 'Bezemer-boek' is in dat opzicht een welkome introductie voor verdere studies naar de Nederlands-Russische relatie.

J. H. Jager

MIDDELEEUWEN

A. M. Koldewij, *Der gude Sente Servas. De Servatiuslegende en de Servatiana. Een onderzoek naar de beeldvorming rond een heilige in de middeleeuwen. De geschiedenis van de kerkschat van het Sint-Servaaskapittel te Maastricht*, I (Maaslandse monografieën V; Assen: Van Gorcum, 1985, xiv+358 blz., 191 ill., f125,-, ISBN 90 232 2119 2).

Van 1979 tot 1984 heeft A. M. Koldewij de kerkschat van het voormalige kapittel van de Sint-Servaaskerk onderzocht. Hij beschreef de bevindingen van zijn onderzoek naar de voorwerpen die door traditie en legende gerekend worden tot de persoonlijke bezittingen van Sint-Servatius, of die met het leven en de begraving van deze heilige in verband zijn gebracht, de Servatiana, in de hier te bespreken studie, waarop hij op 7 mei 1985 cum laude promoveerde bij prof. dr. J. C. J. A. Klamt te Utrecht.

De auteur heeft zijn studie over de Servatiana — een door hemzelf gelanceerde term — in